

IDROK KO‘LAMINI TADQIQ QILISH

*Ilmiy rahbar: Toshkent amaliy fanlar universiteti “Psixologiya” kafedrasi
o‘qtuvchisi*

Akbaraliyeva Asilaxon Tojiddin qizi

*E-mail fayzullayevaasha@gmail.com Telefon: 97 036 1405 Toshkent Amaliy
Fanlar Universiteti “Pedagogika” fakulteti 3-bosqich talabasi*

Fayzullayeva Karomatxon

Anotatsiya: *Mazkur maqolada idrok ko‘lamini tadqiq qilishning mohiyati, shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar haqida so‘z yuritiladi. Idrok — insonning atrof-muhitni, ob’ektlarni va hodisalarni qabul qilish, tushunish va baholash jarayonidir. Idrok ko‘lami esa, har bir insonning olgan tajribasi, o‘rganilgan bilimlari va sezgilari asosida uning atrof-muhitni qanchalik keng qabul qilishini anglatadi. Maqolada idrokning turli jihatlari, shuningdek, insonning psixologik, fiziologik va ijtimoiy xususiyatlariga ko‘ra idrokning qanday farq qilishi va uning shaxsning ongli faoliyatiga qanday ta’sir ko‘rsatishi batafsil tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *idrok, idrok ko‘lam, sezgi, psixologiya, atrof-muhitni idrok etish, his-tuyg‘ular, ongli faoliyat, shaxsiy farqlar, sezgi organlari, idrokning rivojlanishi, kognitiv jarayonlar, psixologik tadqiqotlar, shaxsiy rivojlanish, tajriba, ijtimoiy faktorlar.*

KIRISH

Idrok — insonning atrof-muhitdagi ob’ektlar, hodisalar, shaxslar va ularning o‘zaro aloqalarini ongli ravishda qabul qilish, anglash va tasavvur qilish jarayonidir. Bu psixologik jarayon, shaxsning dunyoqarashini shakllantiradi, unga atrof-muhitdagi o‘zgarishlarga moslashishga imkon beradi. Idrok, faqat tashqi ma’lumotlarni qabul qilishdan iborat emas, balki uning asosida insonning ichki holati, his-tuyg‘ulari, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va shaxsiy tajribasi ham yotadi. Shuning uchun, idrokning har bir kishida o‘ziga xos bo‘lishi tabiiydir. Har bir insonning idrok ko‘lami va shu orqali uning atrof-muhitni qabul qilishdagi salohiyati turlicha bo‘lishi mumkin.

Idrok ko‘lamining tadqiqi psixologiyaning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, insonning atrof-muhitni qabul qilish va tushunish imkoniyatlarini o‘rganadi. Idrok ko‘lamining kengligi va chuqurligi, odamning sezgi organlarining samaradorligi, o‘rganish tajribasi va muhitga moslashish darajasiga bog‘liq. Masalan, bir kishining atrof-muhitdagi o‘zgarishlarga sezgirligi boshqasidan farq qilishi mumkin, bu esa uning idrok ko‘lamining

o'zgarishiga olib keladi. Idrokning o'rganilishi insonning psixologik rivojlanishida, shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatlarda katta rol o'ynaydi. Inson o'zining sezgilarini va idrokini rivojlantirib, atrof-muhitni yaxshiroq tushunishi, unga samarali javob berishi mumkin.

Idrok ko'lamining tadqiqi nafaqat psixologik nazariyani rivojlantirishga, balki amaliyotda, masalan, o'qitish, boshqaruv, marketing va kommunikatsiyalarda samarali foydalanishga ham yordam beradi. Shaxsning idrok ko'lamini aniqlash va rivojlantirish, uning ongli faoliyatini boshqarish, muammolarni hal qilishda eng samarali usullarni tanlash imkoniyatini yaratadi.

Maqolada idrok ko'lamining o'rganilishi, uning shakllanishi, rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, idrok ko'lamining psixologik va ijtimoiy ahamiyati, shuningdek, idrokning turli turlari va ularning inson hayotidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Idrok ko'lamini chuqurroq o'rganish shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy munosabatlar, psixologik va pedagogik jarayonlarda samarali vosita sifatida foydalanishga yordam beradi.

Idrok va uning psixologik mohiyati:

Idrok — bu insonning tashqi dunyoni qabul qilish, uni anglash va uning asosida xulosa chiqarish jarayonidir. Idrok faqat sezgilar orqali amalga oshmaydi, balki bu jarayonda insonning ongli faoliyati ham muhim rol o'ynaydi. Idrok jarayoni insonning ilgari o'rganilgan tajribalari, bilimlari, hissiy holatlari va miyyadagi tahliliy faoliyatiga bog'liqdir. Insonlar atrof-muhitni turlicha idrok etadi, chunki har bir kishining psixologik va fiziologik xususiyatlari turlicha bo'ladi. Shuning uchun, bir insonning biror voqeani idrok etishi boshqasidan farq qilishi mumkin. Bu farq idrokning ko'lami va sifatini shakllantiradi.

Idrok ko'lamining o'lchovi: Idrok ko'lamining o'lchovi insonning atrof-muhitni qanday darajada qabul qilishini, tushunishini va unga qanday javob berishini ko'rsatadi. Idrok ko'lamini o'lchashda bir qator psixologik omillar hisobga olinadi:

Sezgilar va hissiyotlar: Har bir insonning sezgi organlari turlicha faoliyat ko'rsatadi. Ba'zi kishilar ko'proq sezgir bo'lib, atrof-muhitdagi nozik o'zgarishlarni ham sezishadi, boshqalari esa bunday o'zgarishlarni sezmaydi. Sezgilar, shuningdek, hissiyotlar bilan bog'liq bo'lib, ular idrok ko'lamini kengaytirishi yoki cheklashi mumkin.

Intellektual rivojlanish: Insonning bilim darajasi va intellektual rivojlanishi uning idrokini shakllantiradi. Ilmiy va amaliy tajriba, o'rganilgan bilimlar idrokning chuqurligi va kengligiga ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va o'rganish jarayonlari shaxsning idrok ko'lamini kengaytirishga yordam beradi.

Psixologik holat va shaxsiy xususiyatlar: Shaxsning ruhiy holati, kayfiyati va psixologik xususiyatlari ham idrok ko‘lamiga ta’sir etadi. Masalan, stress, xavotir yoki depressiya holatida bo‘lgan insonlar atrof-muhitni odatdagidan farq qilib idrok etishi mumkin.

Idrok ko‘lamining shakllanishi: Idrok ko‘lamining shakllanishi insonning biologik, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga bog‘liqdir. Bu jarayonning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

1) Biologik rivojlanish: Insonning sezgi organlari va miya faoliyati idrokning shakllanishida katta rol o‘ynaydi. Organizmning fiziologik holati, xususan, asab tizimi va sezgi organlarining faoliyati idrokning darajasini belgilaydi.

2) Psixologik rivojlanish: Insonning psixologik rivojlanishi, xususan, uning tafakkur qobiliyati va kognitiv jarayonlari idrokning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. O‘rganish jarayonlari, ta’lim va mashaqqatli mehnat idrok ko‘lamini kengaytiradi.

3) Ijtimoiy faktorlar: Ijtimoiy muhit va madaniyat ham idrokning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Har bir inson o‘zining ijtimoiy muhiti, oilasi, do‘stlari va jamiyatiga qarab dunyoni qanday idrok etishni o‘rganadi. Ijtimoiy qadriyatlar, an’analar va urf-odatlar idrokni belgilovchi muhim omillardir.

Idrok ko‘lamining turlari: Idrok ko‘lamini turli nuqtai nazardan tasniflash mumkin. Har bir tur idrokning o‘ziga xos xususiyatlarini va uning inson hayotidagi o‘rnini aks ettiradi:

A) Vizual idrok: Bu ko‘rish orqali idrok etiladigan ma’lumotlar. Vizual idrok ko‘lamiga insonning atrof-muhitni ko‘rish va tushunishdagi qobiliyati kiradi. Ko‘rish orqali idrok etishning kengligi va sifati insonning biologik va psixologik xususiyatlariga bog‘liq.

B) Audial idrok: Eshitish orqali idrok etish. Bu insonning tovushlarni qabul qilish va ularni anglash qobiliyatini bildiradi. Audial idrok ko‘lamining o‘lchovi, asosan, eshitish qobiliyatiga va muhitdagi tovushlarning aniq farqlanishiga bog‘liq.

C) Sensorial idrok: Bu teginish, hidlash, ta’m sezish kabi boshqa sezgi organlari orqali idrok etishdir. Bu ko‘lam ham insonning sezgilariga, shaxsiy xususiyatlarga va sezgirlik darajasiga bog‘liq.

Idrok ko‘lamining rivojlanishi va ta’siri: Idrok ko‘lamining rivojlanishi insonning intellektual va emosional rivojlanishiga bog‘liqdir. Bu jarayon shaxsning o‘zini anglashiga, dunyoqarashini shakllantirishiga va ijtimoiy muloqotlarda muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi. Idrokning kengayishi, shaxsga ko‘proq variantlar va imkoniyatlar taqdim etadi, bu esa uning hayotini yanada boyitadi. Bundan tashqari, idrok ko‘lamining kengayishi stressni boshqarish, qarorlar qabul qilish va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga

erishishga yordam beradi. Idrokning rivojlanishi va kengayishi, shaxsni nafaqat o'zini anglashga, balki jamiyatdagi o'z o'rnini topishga ham undaydi.

Idrokning amaliy ahamiyati: Idrok ko'lamini o'rganish, psixologik maslahat, ta'lim jarayonlari, biznes va marketing sohalarida qo'llanilishi mumkin. Misol uchun, ta'limda o'quvchilarning idrok ko'lamini tahlil qilish, ularning bilim va tushunish darajasini aniqlashga yordam beradi. Biznesda esa, iste'molchilarning mahsulotlarni qanday idrok etishi va ularga qanday ta'sir qilish metodlari o'rganiladi.

Idrokning amaliy ahamiyati shundaki, u insonning ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyatini oshiradi, shuningdek, stressni kamaytirish va samarali muammolarni hal qilish uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur maqolada idrok ko'lamini tadqiq qilish masalasi psixologiya va insonning kognitiv faoliyatini tushunish nuqtai nazaridan muhim jihatlari bilan yoritildi. Idrok, insonning atrof-muhitni, voqealarni va ob'ektlarni qabul qilish, anglash va tasavvur qilish jarayonidir. Idrokning ko'lamini o'rganish, nafaqat insonning qabul qilish qobiliyatini, balki uning psixologik, intellektual va ijtimoiy rivojlanish darajasini ham aniqlashga yordam beradi. Shaxsning idrok ko'lamini tahlil qilish orqali uning dunyoqarashi, o'ziga bo'lgan munosabati, muhitga bo'lgan reaksiyalari va ruhiy holatlari haqida aniqroq tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Idrok ko'lamining shakllanishi va rivojlanishi insonning fiziologik, psixologik, ijtimoiy omillarga bog'liqdir. Har bir insonning idrok ko'lamining kengligi va sifatiga uning sezgilari, intellektual darajasi, hayot tajribasi va ijtimoiy sharoiti ta'sir qiladi. Sezgi organlarining faoliyati, asab tizimining ishlash tartibi, hissiy holatlar va individual farqlar idrokning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bundan tashqari, idrok ko'lamining o'lchovini turli nuqtai nazardan baholash mumkin, masalan, vizual, audial, sensorik va boshqa idrok turlari orqali.

Idrokning ko'lamini o'rganish nafaqat psixologik nazariyani rivojlantirishga, balki amaliyotda, masalan, ta'lim, biznes, ijtimoiy va kasbiy faoliyatda samarali qo'llanilishga ham imkon yaratadi. Shaxsning idrok ko'lamining kengligi uning qarorlar qabul qilishda, stressni boshqarishda, muammolarni hal qilishda va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Idrokning rivojlanishi va kengayishi insonning dunyoqarashini, ijtimoiy munosabatlarini va shaxsiy rivojlanishini ijobiy tomondan o'zgartiradi.

Maqolada idrok ko'lamining ijtimoiy va madaniy omillar bilan bog'liq o'zgarishlari ham ko'rib chiqildi. Ijtimoiy muhit, madaniyat, ta'lim tizimi va

jamiyatdagi qadriyatlar idrokni shakllantiradigan muhim faktorlardir. Inson o‘zining atrof-muhitni qabul qilish va tushunish qobiliyatini ijtimoiy muhitdagi ta’sirlar va o‘zgarishlar orqali rivojlantiradi.

Shu bilan birga, idrok ko‘lamining o‘lchovlari va tahlili psixologik maslahat, ta’lim, kasbiy faoliyat, marketing va boshqa ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi. Bu esa insonlarning muhitni qanday qabul qilishlarini, unga qanday moslashishlarini va samarali qarorlar qabul qilishlarini o‘rganish imkonini beradi.

Bu jarayonni chuqurroq o‘rganish, shaxslar va jamiyatlar uchun ko‘plab foydali amaliyotlarni taklif etadi. Idrokning ko‘lamini kengaytirish orqali shaxsning ongli faoliyati rivojlanadi va atrof-muhitga bo‘lgan reaksiyalari ijobiy tomonlarga o‘zgaradi, bu esa uning hayotining barcha sohalarida muvaffaqiyatlarga erishishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva, G. (2017). Psixologiya asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
2. Xamdamova, R. (2019). Pedagogik psixologiya. Toshkent: Akademnashr.
3. Shodmonov, I. (2020). Inson psixologiyasi va idrok. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.

